

De evolutie van het arbeidsvolume in België, de gewesten en de Europese unie

In het kader van de Jaarreeks 2000 verscheen een studie over de evolutie van het arbeidsvolume in België, het Vlaams en het Waals Gewest, de Euro-3 lidstaten (Duitsland, Frankrijk en Nederland), de Verenigde Staten en Japan. De berekeningen gebeurden voor de periode 1983-1998 voor het totale arbeidsvolume en voor de periode 1990-1998 voor het loontrekkende arbeidsvolume. Het gepresteerde arbeidsvolume, het resultaat van een gegeven vraag naar goederen en diensten, werd toen berekend als het product van de werkzaamheid (het totaal aantal werkenden respectievelijk loontrekkenden) en de gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur op basis van de werkelijk gepresteerde arbeidsduur.

In deze bijdrage wordt de vergelijking gebaseerd op een andere indicator, de gemiddelde, gewoonlijk gepresteerde wekelijkse arbeidsduur.

In het licht van de actuele discussie over het niveau van de wekelijkse arbeidsduur is het interessant om eens de langetermijnevolutie van deze variabele te bekijken. Het is de vraag of de trendmatige daling van de wekelijkse (en jaarlijkse) arbeidsduur, waardoor de wettelijke arbeidsduur in de meeste EU 15-lidstaten onder de 40 uur is gezakt, zich ook in de jaren negentig en later heeft doorgezet.

Methodologie

De samenstelling van tijdreeksen over de jaarlijkse arbeidsduur levert een aantal methodologische problemen op. De jaarlijkse 'Employment Outlook' van de OESO is de belangrijkste bron voor internationale gegevens over de jaarlijkse arbeidsduur, maar er zijn enkele belangrijke hiaten: naast het ontbreken van gegevens voor bepaalde landen en perioden, zijn de gegevens niet onderling vergelijkbaar omdat ze meestal afgeleid zijn uit nationale tellingen of enquêtes met een eigen methodologie. De ontbrekende gegevens moeten aangevuld worden met ramingen, zoals voor de regio's (Vlaams en Waals Gewest) waarover er helemaal geen OESO-gegevens beschikbaar zijn. Hierdoor zijn tijdreeksen wel bruikbaar voor een internationale vergelijking van de evolutie van de jaarlijkse arbeidsduur gedurende een bepaalde periode, maar minder geschikt voor een internationale vergelijking van het niveau van de jaarlijkse arbeidsduur in een bepaald jaar.

In dit artikel wordt de vergelijking gebaseerd op de gemiddelde, *gewoonlijk* gepresteerde *wekelijkse* arbeidsduur in enkele EU-landen (België, het Vlaams en Waals Gewest, Duitsland, Frankrijk en Nederland). Hiervoor bestaan wel vergelijkbare gegevens, afkomstig uit de geharmoniseerde Enquête naar de Arbeidskrachten. Gezien het hier om de *gewoonlijk gepresteerde* arbeidsduur gaat gedurende een 'normale' werkweek, is de meting minder onderhevig aan allerlei factoren die invloed hebben op de jaarlijkse, werkelijke arbeidsduur zoals verlofdagen (jaarlijkse vakantie en feestdagen), absentisme of tijdelijke werkloosheid. De Centrale Raad voor het Bedrijfsleven baseert zich eveneens op deze variabele voor de raming van de jaarlijkse arbeidsduur van de werknemers in de private sector (tijdreeksen voor Euro-4, maar ook hier ontbreken gegevens over de gewesten).

In de Enquête naar de Arbeidskrachten wordt de arbeidsduur gestandaardiseerd bevraagd in alle lidstaten. Het betreft een 'subjectieve' meting waarbij aan de respondenten met betaalde arbeid in de referentieweek gevraagd wordt welke hun gewoonlijk (en werkelijk) gepresteerde, wekelijkse arbeidsduur is. Ook de respondenten die om een of andere reden (bijvoorbeeld ziekte, verlof) geen betaalde arbeid verricht hebben in de referentieweek, worden mee opgenomen.

Voor de periode 1994-2003 werden tijdreeksen opgesteld van het totaal aantal werkenden en de gemiddelde arbeidsduur, zonder onderscheid tussen voltijds en deeltijds werkenden. De evolutie wordt hier besproken op basis van indexen met 1994 als basisjaar. Om het *arbeidsvolume op weekbasis* te berekenen wordt de gemiddelde wekelijkse ar-

Tabel 1.

De evolutie van de gemiddelde, gewoonlijke wekelijkse arbeidsduur van alle werkenden (België, Vlaanderen, Wallonië, Euro-3 lidstaten, EU-15; 1994-2003)

	België	Vlaanderen	Wallonië	Duitsland	Frankrijk	Nederland	EU-15
(uren)							
1994	37,6	37,4	37,8	37,8	38,6	32,9	38,4
1995	37,8	37,6	37,9	37,6	38,4	32,9	38,4
1996	37,5	37,6	37,3	37,8	38,2	32,8	38,4
1997	37,6	37,6	37,4	37,6	37,9	32,8	38,3
1998	38	38,2	37,7	37,3	37,8	32,3	38,1
1999	37,3	37,6	36,5	37,2	37,7	32,2	38
2000	37,2	37,7	36,2	37,1	37,2	31,8	37,8
2001	37,8	38,4	36,5	36,7	36,8	31,6	37,7
2002	37,9	38,6	36,4	36,5	36,3	31,1	37,4
2003	37,6	38	36,5	35,9	38	30,9	37,4
Evolutie (1994=100)							
1994	100	100	100	100	100	100	100
1995	100,5	100,5	100,3	99,5	99,5	100	100
1996	99,7	100,5	98,7	100,0	99,0	99,7	100
1997	100,0	100,5	98,9	99,5	98,2	99,7	99,7
1998	101,1	102,1	99,7	98,7	97,9	98,2	99,2
1999	99,2	100,5	96,6	98,4	97,7	97,9	99,0
2000	98,9	100,8	95,8	98,1	96,4	96,7	98,4
2001	100,5	102,7	96,6	97,1	95,3	96,0	98,2
2002	100,8	103,2	96,3	96,6	94,0	94,5	97,4
2003	100,0	101,6	96,6	95,0	98,4	93,9	97,4

Bron: NIS EAK

beidsduur vermenigvuldigd met het totaal aantal werkenden. De absolute waarde van deze variabele heeft echter weinig betekenis, enkel de evolutie ervan kan onderling vergeleken worden. Een belangrijke variabele in de analyse van het arbeidsvolume is uiteraard het aandeel deeltijdarbeid.

De evolutie van het totale arbeidsvolume

De wekelijkse arbeidsduur

In de tijdreeks over de gewoonlijke, wekelijkse arbeidsduur van *alle werkenden* (loontrekkenden, zelfstandigen en helpers) neemt België een bijzondere plaats in. In tegenstelling tot de vrij sterke daling in de buurlanden, is de gemiddelde arbeidsduur in België gedurende de periode 1994-2003 nauwelijks veranderd en binnen een vork gebleven van 37 tot 38 uren. De beperkte daling eind jaren negentig heeft zich niet doorgezet zodat zowel in het begin als het eindjaar de wekelijkse arbeidsduur 37,6 uur bedraagt. Dit verbergt echter duidelijk verschillende ontwikkelingen in de gewesten. In Vlaanderen is de arbeidsduur licht toegenomen (van 37,4 naar 38 uur), in Wallonië is deze vrij sterk gedaald (van 37,8 naar 36,5 uur). Het is opvallend dat de gemiddelde arbeidsduur in Vlaanderen de jaren na de eeuwwisseling is gestegen, terwijl dit in geen enkel buurland het geval is geweest.

Met een gemiddelde, totale arbeidsduur van 37,6 uur situeert België zich op het gemiddelde niveau van de Europese Unie (de 15 lidstaten voor de uitbreiding van 1 mei 2004). In de EU is de arbeidsduur zeer geleidelijk en met kleine, regelmatige stapjes met 1 uur gedaald tot 37,4 uur per week. Deze daling is in mindere of meerdere mate terug te vinden in de buurlanden. De daling was het sterkst in Nederland: de reeds veel lagere arbeidsduur in het beginjaar (32,9 uur) is met 6% gedaald tot iets minder dan 31 uur in 2003. Uiteraard is dit het gevolg van de verdere toename van het aandeel deeltijdarbeid (zie verder). Dit is wellicht minder het geval in Duitsland, dat in 1994 een nog iets langere arbeidsduur had dan België. Door een daling met 5% (van 37,8 naar 35,9), vooral sterk en onafgebroken sinds 2000, ligt de Duitse arbeidsduur nu ver beneden het Belgische niveau. Ook in Frankrijk, dat in 1994 de hoogste arbeidsduur ken-

de, was er een onafgebroken dalende tendens die tussen 1999 en 2002 zelfs zeer sterk was met een jaarlijkse daling van een halfuur. De plotse stijging in 2003 heeft echter vooral methodologische oorzaken (de overschakeling naar een continue bevraging en het opnemen van de variabele uurroosters).

Ook uit de OESO-gegevens over de gemiddelde *jaarlijkse* arbeidsduur van alle werkenden blijkt dat de arbeidsduur in België hoger ligt dan in de buurlanden. In 2002 bedroeg deze 1 559 uren in België, tegenover 1 545 uren in Frankrijk, 1 444 uren in Duitsland en slechts 1 340 uren in Nederland. De onderlinge verschillen in de jaarlijkse arbeidsduur tussen deze lidstaten zijn verschillend van deze in de wekelijkse arbeidsduur omdat het aantal gewerkte dagen per jaar sterk kan verschillen.

Een belangrijke factor in het niveau en de evolutie van de wekelijkse arbeidsduur is de werkgelegenheidsstructuur, meer bepaald het aandeel van de voltijdse en deeltijdse arbeid (zie tabel 2). De Nederlandse cijfers tonen duidelijk de matigende invloed aan van een hoog aandeel deeltijdarbeid op de gemiddelde arbeidsduur.

In Nederland ligt de gemiddelde arbeidsduur iets meer dan 20% onder het EU-gemiddelde, terwijl het aandeel deeltijdarbeid meer dan het dubbele van het EU-gemiddelde bedraagt. Reeds in 1994 was Nederland veruit de koploper op het vlak van deeltijdarbeid (36,1% tegenover 15,2% in de EU) en dit aandeel is onafgebroken blijven stijgen tot bijna 45% in 2003 (18,2% in de EU). Bijna parallel hiermee is de gemiddelde arbeidsduur gedurende deze periode onafgebroken gedaald.

Naast het aandeel deeltijdarbeid speelt ook de *relatieve arbeidsduur* van de deeltijds werkenden, de verhouding tussen de deeltijdse en de voltijdse arbeidsduur, een rol. Volgens berekeningen van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven op basis van de EAK blijkt deze relatieve arbeidsduur van de loontrekkenden in Nederland (47,1% in 2003) veel lager te liggen dan in België (57,9% in 2003). In Nederland werkt de doorsnee deeltijdse werknemer dus iets minder dan halftijds, in België presteert een deeltijdse loontrekkende bijna drie vijfden van een voltijds loontrekkende.

Het is echter geen algemene regel dat een (sterke) toename van het aandeel deeltijdarbeid leidt tot een (sterke) daling van de gemiddelde arbeids-

Tabel 2.

De evolutie van het aandeel deeltijdarbeid in de totale werkzaamheid (België, Vlaanderen, Wallonië, Euro-3 lidstaten, EU 15; 1994-2003)

(%)	België	Vlaanderen	Wallonië	Duitsland	Frankrijk	Nederland	EU-15
1994	12,8	12,7	13,4	15,5	14,7	36,1	15,2
1996	14,0	14,1	14,0	16,2	15,9	37,8	16,0
1998	15,7	15,8	15,9	18,0	17,2	38,5	17,0
2000	nb	nb	nb	19,1	16,8	41,0	17,5
2002	18,3	18,8	18,0	20,3	16,1	43,4	17,7
2003	19,6	20,2	18,9	21,2	16,6	44,6	18,2

Bron: NIS EAK

duur. Ook in België en Vlaanderen is het aandeel deeltijdarbeid sterk toegenomen (van bijna 13% in 1994 naar ongeveer 20% in 2003) maar de gemiddelde arbeidsduur is er stabiel gebleven. De relatieve arbeidsduur ligt er dus wel veel hoger dan in Nederland en is sinds begin jaren negentig onafgebroken toegenomen, onder meer een gevolg van de toename van de 'meer dan halftijdse' stelsels zoals de vierdagenweek in het kader van de loopbaanonderbreking en het tijdskrediet.

België blijkt wel een uitzondering te zijn, want ook in Frankrijk en in mindere mate in Duitsland gaat de stijging van het aandeel deeltijdarbeid gepaard met een daling van de gemiddelde arbeidsduur.

De gemiddelde, wekelijkse arbeidsduur van enkel de *loontrekkenden* (arbeiders, bedienden en ambtenaren) ligt wel een stuk lager dan het totale gemiddelde. In 2003 bedraagt deze in Vlaanderen 35,6 uur, in België 35,5 uur en in Wallonië 34,9 uur. Ook de arbeidsduur van de loontrekkenden is ongewijzigd gebleven sinds 1994, behalve in Wallonië waar deze in 1994 nog 35,4 uur bedroeg. Het grote verschil (2,4 uur in Vlaanderen) tussen het totale gemiddelde en dit van de loontrekkenden ligt uiteraard aan de veel hogere gemiddelde arbeidsduur van de zelfstandigen. Dit is het geval in de meeste lidstaten maar het verschil in België (2,1 uur) is wel groter dan bij de buurlanden en in de gehele EU waar het verschil slechts 1,3 uur bedraagt.

Het totaal aantal werkenden

Er zijn zeer grote verschillen tussen België (en de gewesten) en de buurlanden op het vlak van de evolutie van het totaal aantal werkenden. In Duitsland is de totale werkzaamheid tussen 1994 en 2003 onveranderd gebleven, in Nederland is het aantal werkenden met 21% toegenomen. Tussentussen zitten België met een stijging van bijna 6% en Frankrijk met een groei van 12%. De gemiddelde stijging in de EU bedroeg iets minder dan 11%. Het is wel opvallend dat de werkzaamheid in België (zoals in Vlaanderen) sinds 2000 nagenoeg gestabiliseerd is, terwijl deze in Frankrijk en Nederland nog toegenomen is. Ook het EU-gemiddelde geeft aan dat België de periode van laagconjunctuur slechter verteerd heeft dan de meeste andere lidstaten.

In de tweede helft van de jaren negentig lag de groei in Vlaanderen beduidend hoger dan in Wallonië, maar in Wallonië is het aantal werkenden tussen 2000 en 2003 wel iets toegenomen zodat de globale toename in beide gewesten niet zo sterk verschilt.

Nederland heeft tijdens de tweede helft van de jaren '90 een enorme werkgelegenheidsdynamiek gekend. Tengevolge van de vroeger ingezette en intensere economische groei enerzijds en de verdere toename van deeltijdarbeid anderzijds steeg het aantal werkenden tussen 1995 en 2001 met bijna 19%. In schril contrast hiermee staat de evolutie in Duitsland: de eenmaking, met zware saneringen in de voormalige Oost-Duitse industrie, heeft samen met de recessie van midden jaren negentig drastische gevolgen gehad voor de evolutie van de

Tabel 3.

De evolutie van het totaal aantal werkenden (België, Vlaanderen, Wallonië, Euro-3 lidstaten, EU-15; 1994-2003)

(n x 1 000)	België	Vlaanderen	Wallonië	Duitsland	Frankrijk	Nederland	EU-15
1994	3 826	2 344	1 156	35 525	21 449	6 647	145 746
1995	3 839	2 366	1 149	35 461	21 783	6 728	146 783
1996	3 853	2 388	1 142	35 292	21 894	6 874	147 560
1997	3 904	2 417	1 159	34 947	21 849	7 126	148 554
1998	3 926	2 426	1 167	35 194	22 139	7 347	151 087
1999	3 943	2 443	1 168	35 742	22 414	7 552	154 171
2000	4 041	2 498	1 202	35 977	23 029	7 807	157 240
2001	4 033	2 495	1 198	36 145	23 584	7 996	159 730
2002	4 047	2 504	1 193	35 869	23 784	8 092	160 806
2003	4 047	2 488	1 211	35 523	24 024	8 054	161 488
Evolutie (1994=100)							
1994	100	100	100	100	100	100	100
1995	100,4	100,9	99,4	99,8	101,6	101,2	100,7
1996	100,7	101,9	98,8	99,3	102,1	103,4	101,2
1997	102,1	103,1	100,2	98,4	101,9	107,2	101,9
1998	102,6	103,5	101,0	99,1	103,2	110,5	103,7
1999	103,1	104,2	101,0	100,6	104,5	113,6	105,8
2000	105,6	106,6	103,9	101,3	107,4	117,5	107,9
2001	105,4	106,4	103,6	101,7	110,0	120,3	109,6
2002	105,8	106,8	103,2	101,0	110,9	121,7	110,3
2003	105,8	106,1	104,7	100,0	112,0	121,2	110,8

Bron: NIS EAK

werkzaamheid. Het economische herstel rond de eeuwwisseling had slechts een beperkte en tijdelijke impact op de evolutie van de werkzaamheid die na 2001 weer gedaald is.

Het totale arbeidsvolume

Het totale arbeidsvolume (op weekbasis) is het product van het totaal aantal werkenden en de gewoonlijke, wekelijkse arbeidsduur. Het geeft aan hoeveel arbeidsuren alle werkenden in een land of regio gewoonlijk wekelijks presteren. Uiteraard heeft de absolute waarde van deze variabele hier weinig nut, het is wel interessant om de evolutie ervan in de verschillende lidstaten en regio's met elkaar te vergelijken op basis van de evolutie-indexen (zie tabel 4). Door het arbeidsvolume en niet enkel het aantal werkenden te nemen, wordt de evolutie van de werkzaamheid op basis van het

aantal werkenden gecorrigeerd voor de verschillen in de wekelijkse arbeidsduur. Het betreft niet enkel het verschillende aandeel van voltijdse en deeltijdse arbeid maar ook de verschillen in de wekelijkse of jaarlijkse arbeidsduur en de relatieve arbeidsduur van de deeltijds werkenden. Deze correctie is van belang omdat uitbreiding of inkrimping van de werkzaamheid niet enkel kan gebeuren door een aanpassing (via aanwervingen of ontslagen) van het aantal werkenden maar ook door een aanpassing (verlenging of verkorting) van de arbeidsduur van de 'zittende' werknemers. Zoals de recente discussies aantonen, is het niet zo gemakkelijk om de conventionele arbeidsduur te verhogen, maar er zijn wel mogelijkheden via systemen van extra uren voor zowel voltijdse als deeltijdse werknemers. Deeltijdse werknemers hebben een belangrijke bufferfunctie om het arbeidsvolume soepel aan te passen aan de evolutie van de vraag naar goederen en diensten.

Tabel 4.

De evolutie van het totale arbeidsvolume (België, Vlaanderen, Wallonië, Euro-3 lidstaten, EU-15; 1994-2003)

	België	Vlaanderen	Wallonië	Duitsland	Frankrijk	Nederland	EU-15
Evolutie (1994=100)							
1994	100	100	100	100	100	100	100
1995	100,9	101,5	99,7	99,3	101,0	101,2	100,7
1996	100,4	102,4	97,5	99,3	101,0	103,1	101,2
1997	102,1	103,7	99,2	97,9	100,0	106,9	101,7
1998	103,7	105,7	100,7	97,8	101,1	108,5	102,9
1999	102,2	104,8	97,5	99,0	102,1	111,2	104,7
2000	104,5	107,4	99,5	99,4	103,5	113,5	106,2
2001	106,0	109,3	100,0	98,8	104,8	115,5	107,6
2002	106,6	110,2	99,4	97,5	104,3	115,1	107,5
2003	105,8	107,8	101,1	95,0	110,3	113,8	107,9

Bron: EAK

Uit de evolutie van het arbeidsvolume blijkt duidelijk dat deze benadering andere resultaten oplevert dan deze op basis van het aantal werkenden. Door de daling van de arbeidsduur is de toename van het arbeidsvolume doorgaans (veel) lager dan de toename van het aantal werkenden, maar België en Vlaanderen vormen hierop een uitzondering omwille van de gestagneerde respectievelijk licht gestegen arbeidsduur. Zo blijkt nu dat Vlaanderen tussen 1994 en 2003 niet slechter gepresteerd heeft dan het EU-gemiddelde (zoals bleek uit de evolutie van het aantal werkenden), maar juist dezelfde groei (bijna 8%) van het arbeidsvolume heeft generaliseerd als het gemiddelde van de 15 lidstaten. Door de daling van de gemiddelde arbeidsduur in de EU (van 38,4 naar 37,4 uur) wordt de groei van de werkzaamheid neerwaarts gecorrigeerd: van 10,8% op basis van enkel het aantal werkenden naar 7,9% op basis van het aantal werkenden en hun wekelijkse arbeidsduur, die samen het arbeidsvolume weergeven.

Voor Vlaanderen is er een opwaartse correctie: de groei van 6,1% op basis van het aantal werkenden wordt gecorrigeerd tot 7,8% door de arbeidsduur mee op te nemen. Door de daling van de arbeidsduur in Wallonië brokkelt de groei van de werkzaamheid af van 4,7% (werkenden) naar 1,1% (arbeidsvolume) waardoor het verschil met Vlaanderen veel groter is dan de evolutie van het aantal werkenden laat blijken.

Hoewel de analyse op basis van het aantal werkenden of op basis van het arbeidsvolume voor België geen verschil oplevert door de ongewijzigde arbeidsduur tussen 1994 en 2003, blijkt dit in tussenliggende periodes wel duidelijk het geval te zijn. Zo blijkt de sterke werkzaamheidsgroei (bijna 3%) tussen 1998 en 2000 uiteindelijk slechts minder dan 1% te bedragen wanneer men de daling van de arbeidsduur in rekening brengt. Dit is andersom in Vlaanderen waar de relatief beperkte groei (1,6%) van het aantal werkenden opwaarts bijgesteld wordt tot 3% tengevolge van de gestegen arbeidsduur.

In de buurlanden is de wekelijkse arbeidsduur tussen 1994 en 2003 overal (sterk) gedaald zodat de groei van het arbeidsvolume (veel) lager ligt dan de groei van het aantal werkenden. Dit is uiteraard het duidelijkst voor Nederland waar de sterke toename van deeltijdarbeid en de hieruit volgende sterke daling van de gemiddelde arbeidsduur resulteren in een veel beperktere toename van het arbeidsvolume (13,8%) dan van het aantal werkenden (21,2%). Verder blijkt ook dat het niveau van het arbeidsvolume in 2003 niet hoger ligt dan in 2000.

De evolutie van het arbeidsvolume wijst nog duidelijker op de zeer precaire arbeidsmarktsituatie in Duitsland: in plaats van een stabilisatie van het aantal werkenden blijkt het totale arbeidsvolume het afgelopen decennium met liefst 5% gedaald te zijn tengevolge van een even grote daling van de wekelijkse arbeidsduur.

Ook in Frankrijk ligt de groei van het arbeidsvolume lager dan deze van het aantal werkenden. Afgaand op de cijfers voor 2002 (registratie arbeidsduur voor 2003 is moeilijk vergelijkbaar met deze van 2002) is de groei van het arbeidsvolume vrij beperkt gebleven (4,3%) hoewel de evolutie van het aantal werkenden een zeer sterke groei (10,9%) suggereerde.

Besluit

In het licht van de actuele discussie over de (verlenging) van de arbeidsduur, blijken uit deze oefening enkele interessante vaststellingen die het dagelijkse debat over de arbeidsduur kunnen stofferen:

- in de periode 1994-2003 daalde de arbeidsduur in onze buurlanden, terwijl deze in België stabiel bleef en in Vlaanderen licht steeg tot 38 uur, iets hoger dan het EU-15-gemiddelde van 37,4 uur;
- de stijging van het aandeel deeltijdarbeid gaat in België gepaard met een toename van de relatie-

ve arbeidsduur van de deeltijds werkenden, door onder meer de toename van meer dan half-tijdse stelsels zoals de vierdagenweek, waardoor de invloed van het groter aandeel deeltijdarbeid op de gemiddelde arbeidsduur geneutraliseerd wordt;

- de toename van het aantal werkenden lag in Vlaanderen lager dan in de EU, maar door de stabiliserende arbeidsduur evenaart de groei van het arbeidsvolume het Europese gemiddelde (bijna 8%).

Francis Holderbeke¹

Noot

1. Francis Holderbeke, voormalige stafmedewerker van het Steunpunt WAV, schreef deze bijdrage op vraag van de redactie van Over.Werk.

